

Г А Б Р І Е Л Ь Г А Р С І Я

МАРКЕС

ГЕНЕРАЛ
У СВОЄМУ ЛАБІРИНТІ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

Так ніби злий геній керує моїм життям.

З листа Симона Болівара Сантандеру
від 4 серпня 1823 року

Хосе Паласіос, його найдавніший слуга, побачив, як генерал безживно лежить оголений, з розплющеними очима у ванні з цілющою водою, і вирішив, що він захлинувся. І хоч знав, що це один із численних способів генерала медитувати, такий стан безвільного блаженства був ніби в людини, яка опинилася вже по той бік життя. Слуга не наважився підступитися ближче, а просто пошепки покликав, виконуючи наказ розбудити перед п'ятою, щоб вирушити в дорогу з першими променями світла. Генерал вийшов зі ступору і побачив у напівтемряві прозорі блакитні очі, скуповжене волосся білячого кольору і величну постать свого незмінного управителя, котрий тримав у руці філіжанку макової настоянки з живицею. Безвільно поклавши руки на краї ванни, генерал раптом вихопився з лікувальної води з несподіваною для такого кволого тіла пружкістю дельфіна.

— Рушаймо, — сказав він. — Та не барімося, бо ніхто нас тут не любить.

Хосе Паласіос стільки разів і за різних обставин чув це, що вже був не певен, чи насправді така його

воля, хоч коні в стійлах були напоготові, а почет і собі став ладнатися в дорогу. Він допоміг генералові витертися і накинув на його голе тіло пончо з вовни вікуньї, бо той хапав дрижаки, від чого філіжанка в його руках тремтіла. Кілька місяців тому, натягуючи замшеві штани, які не надягав від часів розкішних вечірок у Лімі, генерал помітив, що не тільки схуд, а й змалів на зріст. Навіть його голизна змінилася, тіло стало блідим, а обличчя та руки ніби були обпалені полум'ям негоди. Йому виповнилося сорок шість торік у липні, але його жорсткі кучері, властиві жителям Карибів, обсипало попелом, кістки крутило від передчасної старезності, та й сам мав такий німецький вигляд, що, здавалося, не протягне до наступного липня. А проте його рішучі рухи ніби належали комусь іншому, менш пошарпаному життям, коли він невпинно кружеляв кімнатою. Кількома ковтками випив настоянку, таку гарячу, що на язичку трохи пухирі не понабігали, й оминав краплі води, що падали з філіжанки на потерті циновки на підлозі, ніби справді це був животворний напій. Він не промовив і слова, поки дзигарі на вежі сусіднього собору відміряли п'яту.

— Субота, восьме травня тридцятого року, день, коли англійці схопили Жанну д'Арк, — оголосив управитель. — Дощить з третьої ранку.

— З третьої ранку шістнадцятого століття, — сказав генерал ще рипучим від безсоння голосом. І зосереджено додав: — Я щось не чув півнів.

— Тут немає півнів, — зауважив Хосе Паласіос.

— Тут нічого немає, — докинув генерал. — Це земля невірних.

Вони перебували в Санта-Фе-де-Богота, на висоті двох тисяч шістсот метрів над рівнем моря, де велетенська спальня з пересохлими стінами, підставлена під крижані вітри, що проривалися крізь погано підігнані вікна, аж ніяк не була на користь здоров'ю. Хосе Паласіос поставив мисок з піною для гоління на мармуровий столик і поклав червоний оксамитовий футляр з металевим позолоченим набором для гоління. Свічник встановив на полицю біля люстра, щоб генералові було достатньо світла, і підсунув жаровню, щоб зігріти йому ноги. Тоді подав йому окуляри з квадратними скельцями у витонченій срібній оправі, які завжди носив для нього в кишені камізельки. Генерал надів окуляри й поголився, вправно діючи лівицею і правицею, бо однаково володів від природи обома руками, й ця вправність була дивовижною для того, хто хвилину раніше насилу міг тримати філіжанку. Завершив гоління навпомацки, кружеляючи кімнатою, бо намагався якомога менше дивитися в люстро, щоб не зустрічатися із собою очима. Тоді повисмикував волосся з носа й вух, почистив чудові зуби вугільним порошком щіткою із шовку зі срібною ручкою, підстриг і відполірував нігті на руках та ногах і, нарешті, зняв пончо і вилив на себе великий слоїк одеколону, поплескуючи долонями по всьому тілу до цілковитої знемоги. Того світанку він відслужив свою щоденну месу чистоті несамо-

вито, як ніколи, намагаючись очистити тіло і душу від двадцяти років марних воєн і гіркого досвіду владарювання.

Останньою, хто навідався до нього минулої ночі, була Мануела Саенс, загартована воячка з Кіто, яка кохала його, однак не пішла б з ним у похід за смертю. Мусила, як завжди, поінформувати генерала про те, що сталося за його відсутності, бо вже давно він не довіряв нікому, крім неї. Він дав їй на зберігання деякі свої реліквії, що були цінні лише для нього, — кілька найдорожчих книжок і дві скрині особистих архівів. Напередодні, коли вони коротко і стримано прощалися, він сказав їй: «Я тебе дуже кохаю, та кохатиму ще більше, якщо будеш розважливою, як ніколи». Одна з багатьох настанов, які вона вислуховувала протягом восьми років їхнього палкого кохання. З усіх, хто з ним знався, вона єдина вірила: цього разу він по-справжньому їде. Проте була також єдиною, хто принаймні мав вагому підставу сподіватися, що він повернеться.

Вони навіть не гадали побачитися ще раз до від'їзду. А проте доньї Амалії, господині будинку, захотілося подарувати їм це останнє таємне побачення і вона провела Мануелу, вбрану для верхової їзди, через хвіртку стайні, наплювавши на забобони святобливого місцевого суспільства. Не тому, що вони були таємними коханцями, — вони не від кого і не ховалися, викликавши громадський осуд, а що прагнула зберегти добру репутацію свого дому. Він був навіть обережнішим, наказавши

Хосе Паласіосу не зачиняти двері до сусідньої кімнати, яка служила обов'язковим проходом для домашньої челяді й у якій сторожові гвардійці грали в карти ще довго по тому, як відвідини скінчилися.

Мануела читала йому протягом двох годин. Ще донедавна вона мала юний вигляд, аж раптом її тіло почало випереджати свій вік. Вона курила морську люльку, напахувалася вербеновою водою, лосьйонном військових, вбиралася по-чоловічому й жила серед солдатів, але її глухий голос досі пасував для любовних сутінок. Вона читала у тьмяному світлі від каганця, сидячи в кріслі, на якому ще зберігся герб останнього віцекороля, а він слухав, лежачи горілиць на ліжку, вбраний по-домашньому в цивільне і вгорнутий у пончо з вікуньї. Тільки за його диханням можна було зрозуміти, що він не спить. Книжка під назвою «Основні новини та чутки, що поширювалися Лімою у благодатний 1826 рік» належала перуанцеві Ное Кальсадильясу, і вона читала з почуттям, що якнайкраще передавало стиль автора.

Протягом наступної години в будинку, охопленому сном, чути було лише її голос. Аж раптом, після останнього дозору кілька чоловіків залилися реготом в один голос, чим сколошкали сторожових псів. Він розплющив очі, не так стривожений, як зацікавлений, а вона стулила книжку на колінах, заклавши палець на сторінці, де читала.

— Це твої друзі, — сказала вона.

— У мене немає друзів, — заперечив він. —

А коли ще якісь лишилися, то ненадовго.

— Але там, надворі, вони стережуть, щоб тебе не вбили, — сказала вона.

Так генерал дізнався про те, про що давно знало все місто: вже кілька разів були спроби замаху на нього, і його останні прихильники охороняли будинок, щоб завадити новим спробам. Передпокій і коридори навколо внутрішнього саду охороняли гусари та гренадери-венесуельці, які супроводжуватимуть його до порту Картахена-де-Індіас, де йому належатиме зійти на борт якогось вітрильника, що вирушатиме до Європи. Два з них розклали свої похідні ліжка просто перед дверима до спальні, а інші на варті так само продовжували ґрати в карти в сусідній кімнаті, коли Мануела перестала читати; втім, у ті часи ні в чому не можна було бути певним серед вояків невідомого походження і різної вдачі. Не збентежений поганими новинами, він помахом руки наказав Мануелі далі читати.

Генерал завжди ставився до смерті як до неминучого професійного ризику. В усіх своїх війнах він ставив себе під небезпеку, але не отримав і подряпини, він рухався під перехресним вогнем з таким неймовірним спокоєм, що навіть його офіцери пристали на просте пояснення, що він, мовляв, невразливий. Він залишився цілим після багатьох спроб замаху на нього, і неодноразово йому врятувало життя те, що він не спав у своєму ліжку. Ходив без охорони, їв і пив безпечно все, що йому деінде пропонували. Лише Мануела знала, що його байдужість пояснювалась ані необачністю, ані фаталіз-

мом, а сумною переконаністю, що йому роковано померти в ліжку, сіромашному і голому, без слова співчуття чи подяки.

Єдиною помітною зміною в ритуалі безсонних ночей перед походом було те, що він не прийняв гарячої ванни перед тим, як лягти до ліжка. Хосе Паласіос ще з вечора приготував її з лікувальними травами для відновлення сил і полегшення кашлю і підтримував потрібну температуру до часу, коли генерал забажає прийняти ванну. Та він не забажав. Ковтнув дві проносні пігулки від свого звичного закрепу і приготувався подрімати під заколисувальний перебіг куртуазних байок із Ліми. Аж раптом, без жодної на те причини, зайшовся в нападі кашлю, від якого, здавалося, заходив ходором увесь будинок. Офіцери, котрі грали в карти в сусідній кімнаті, припинили гру. Один із них, ірландець Белфорд Гінтон Вілсон, зазирнув до спальні, ніби його покликали, й побачив генерала, що лежав долілиць уперек ліжка, надсадно виблювуючи свої нутрощі. Мануела підтримувала його голову над мискою. Хосе Паласіос, єдиний, кому було дозволено заходити до спальні без стуку, простояв напоготові біля ліжка, поки минув напад. Аж ось генерал глибоко зітхнув і, обливаючись сльозами, показав на нічний столик.

— Це все ці похоронні квіти, — сказав він.

Усе як завжди, бо завжди відшукувався якийсь несподіваний винуватець його прикрощів. Мануела, котра знала його як ніхто, показала знаком Хосе

Паласіосу, щоб він забрав вазу із зів'ялими туберозами, поставленими туди ранком. Генерал поправився на ліжку із заплющеними очима, а Мануела знову почала читати тим самим голосом. Лише коли відчула, що він заснув, поклала книжку на нічний столик, поцілувала генерала в чоло, яке пашило жаром, і прошепотіла Хосе Паласіосу, що на шосту ранку чекатиме, щоб сказати останнє прощавай, в містечку Кватро Ескінас, звідки бере початок королівська дорога на Онду. Тоді вгорнулася в сільську накидку і вийшла навшпиньках зі спальні. Аж тут генерал розплющив очі й звелів слабким голосом Хосе Паласіосу:

— Скажи Вілсону, щоб проводив її додому.

Наказ було виконано всупереч бажанню Мануели, яка вважала, що сама здатна потурбуватися про себе краще, ніж у супроводі загону уланів. Хосе Паласіос провів її зі свічкою до стайні через внутрішній сад довкола кам'яного фонтану, де починали розкриватися перші ранкові туберози. Дощ вщух, і вітер не завивав у деревах, але на замерзлому небі не було видно жодної зірки. Полковник Белфорд Вілсон ішов, повторюючи нічний пароль вартовим, що лежали на циновках у коридорі. Проходячи повз вікно головної зали, Хосе Паласіос побачив господаря будинку, котрий пригощав кавою кількох своїх приятелів, військових і цивільних, що налаштувалися не спати до від'їзду.

Коли він повернувся до спальні, побачив, що генерал марить. Почув незв'язні фрази, що злили-

ся в одну: «Ніхто нічого не розуміє». Генерал палав у гарячці, випускаючи важкі смердючі гази. На ранок він сам не знав, чи говорив це уві сні, чи наяву — не пам'ятав. Він називав це «моїми нападами нестями». Вони нікого вже не лякали, бо він страждав на них понад чотири роки, і жоден лікар не наважувався дати цьому хоч якесь наукове пояснення, а наступного дня він ніби відроджувався з попелу і був при здоровому глузді. Хосе Паласіос накрив його ковдрою, залишив запалену свічку на мармуровому столику і вийшов зі спальні, не зачиняючи двері, щоб наглядати із сусідньої кімнати. Він знав, що генерал може отямитися будь-якої миті на світанку і залізти до охололої води у ванні, щоб відновити сили після виснажливих нічних кошмарів.

Таким було завершення одного з важких днів. Гарнізон із семисот вісімдесяти дев'яти гусарів і гренадерів повстав нібито через вимогу платні за три місяці, яку заборгували. Насправді причина полягала в іншому: більшість із них була венесуельцями й багато хто брав участь у визвольних війнах чотирьох народів, але останніми тижнями натерпілися стількох звинувачень і образ на вулицях міста, що мали підстави боятися за своє життя, коли генерал поїде з країни. Конфлікт владнали завдяки виплаті подорожніх і тисячі песо золотом замість сімдесяти тисяч, що їх просили повстанці, й надвечір вони вирушили на рідну землю в супроводі натовпу жінок, нав'ючених різним скарбом,

з дітьми та домашніми тваринами. Гуркотання барабанів і військові труби не могли перекрити вигуки натовпу, що нацьковував на них псів і кидав під ноги петарди, щоб порушити крок, як не чинили ніколи навіть з ворожим військом. Одинадцять років тому після трьох довгих століть іспанського панування жорстокий віцекороль Хуан Самано тікав цими самими вуличками у вбранні прочанина, але з торбами, набитими золотими ідолами й необробленими смарагдами, священними туканами та сяйливими вітражами з метеликами з Мусо, і не було жодного, хто б зронив сльозу за ним з балкона, кинув квітку і щиро побажав спокійного моря та щасливого шляху.

Генерал таємно взяв участь у залагоджуванні конфлікту, не виходячи з будинку, який винаймав і який належав міністру армії та флоту, і, зрештою, відрядив із повсталим військом генерала Хосе Лавренсіо Сільву, свого політичного прихильника і довіреного помічника, як запоруку того, що більше не виникне непорозуміння до кордону з Венесуелою. Він не бачив з балкона крокування війська, але чув горни з барабанами й гамір натовпу на вулиці, хоч вигуки не міг розрізнити. Йому було настільки байдуже, що він і далі переглядав зі своїми писарями запізнілу кореспонденцію і надиктував лист Великому Маршалу дону Андресу де Санта Крус, президенту Болівії, в якому повідомив, що складає владні повноваження, але не висловив упевненості, що його похід буде за межі країни.